

Gimbernat, 2018 (**) 70, 129-138

ACTES DEL XXè CONGRÉS D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA CATALANA. Vic. Juny 2018**TOPOGRAFIA MÈDICA DE CALAF, DEL DR. IGNACIO DE LLORÉNS Y GALLARD (1904)***USTRELL i TORRENT, Josep M.*

RESUM: La topografia o descripció de les característiques generals d'una localitat, vista per metges, tenia la finalitat general de poder arribar a assolir un mapa sanitari de la península, però a la vegada donava una informació en conjunt molt important per a la sanitat local d'una població. Aquest objectiu va ser assumit per la "Real Academia Médico-Práctica de Barcelona" com a concurs de premis.

L'autor, Ignacio de Lloréns y Gallard, nasqué a la Seu d'Urgell el novembre de 1851. Es llicencià en Medicina a Barcelona el 1873. Exercí a Calaf durant un cert temps i després va passar a Barcelona, on fou metge del Cos Mèdic Municipal i director de la Casa de Lactància.

L'estudi de topografia és un tractat manuscrit sobre aquesta població de l'actual Alta Anoia que divideix en un estudi general on inclou la història de Calaf i un estudi particular que correspon a la topografia mèdica.

Paraules clau: Topografia mèdica. Calaf. Lloréns

La Topografia Mèdica és una descripció de les característiques generals d'una localitat, vistes per metges. Pere Vallribera (2000) ens diu que apareixen per les idees dels segles XVIII i XIX sobre les mesures higièniques adoptades pels responsables de la salut pública de les poblacions.

L'any 1785, la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona assimilà l'objectiu. Primer com a treball comissionat i després com a concurs de mèrits, atorgant premis com la medalla d'or de l'entitat i el títol d'acadèmic corresponal.

Troben topografies a tota la península ibèrica, essent les més antigues el *Tratado da conservação da saúde dos povos* (Porto-1756) d'António Nunes Ribeiro, i la *Topografía del departamento destinado para las mujeres en el Real Hospicio de Barcelona y epidemias observadas en él en 1787 y 1794* de Francesc Salvà. A continuació van apareixent: *Topografia de l'Illa de Menorca* (1787) de Miquel Oleo; *Topografia de Sabadell* (1789) d'Antoni Bosch; *Topografia de Taradell* (1790) de Joan Sastre; *Topografia d'Ulldecona* (1793) de Francesc Espada; *Topografia de Puertollano* (1793) de Juan Tovares; *Topografia de Constantina* (1796) de Manuel Álvarez; *Topografia d'Alcanar* (1796) de Manuel Espinosa; *Topografia de Santa Cruz de la Zarza* (1796) de Cayetano López; *Topografia de la Ribera del Xúquer i la Vila d'Alzira* (1797) de Francesc Llansol; *Topografia de Vic* (1798) d'Antoni Millet i *Topografia de Oropesa* (1799) de Juan Tavares.

En aquest mateix segle i a la comarca de l'Anoia trobem topografies de *Calaf* (1795) de José Antonio Canet; *d'Igualada* (1797) de Josep Revert i *d'Aguileu i pobles de les rodalies de Calaf* (1799) de José Antonio Canet.

També a l'Anoia però en el segle XIX són: *Enfermedades del Ejército y del Pueblo. Memoria de la fatal epidemia de calenturas gástrico-pútridas del cuartel general del ejército de Cataluña, y de la ciudad de Tarragona del año 1809* (1818) en la que s'afirma que la "Disertación de las enfermedades del ejército y de la Villa de Calaf del año 1795" li comportà a Canet obtenir la categoria de soci corresponsal de la Real Academia Médico-Práctica de Barcelona. Una altra topografia més tardana, és la de Masquefa (1885) de Doménec González.

Ja en el segle XX la de Calaf (1904) d'Ignacio de Lloréns Gallard i, finalment, dues d'Igualada (1968) d'Antoni Secanell i (1986) de José M. Ibáñez.

Biografia d'Ignacio de Lloréns y Gallard

(La Seu d'Urgell 1851 – Barcelona 1913)

Es llicencià en Medicina a Barcelona l'any 1873. Va ser metge municipal de Barcelona amb intensa activitat divulgativa sobre Higiene i Salut Pública a finals dels segle XIX. Morí d'un infart sobtat als 62 anys.

Fill d'un registrador de la propietat, natural de Salàs de Pallars, que va tenir cinc fills (tres metges i dos advocats). Exercí a la Seu d'Urgell i a Calaf, en les temporades d'estiu, fet que més tard li permet redactar la Topografia Mèdica d'aquestes poblacions.

A Barcelona viu al carrer de La Palla número 6. Ingressa al Cos Mèdic Municipal fent vigilància higiènica amb desinfeccions i vacunació de la verola. Diagnostica el primer cas de còlera a Barcelona (epidèmia 1885) malgrat la campanya difamatòria que li atribueix voluntat catastrofista. Tot i així segueix amb la campanya de vacunacions junt a Jaume Ferran, company de curs.

Va ser un metge de Medicina General preocupat per la Higiene Pública, la tuberculosi i l'addicció a la morfina, temes que combat amb divulgació del coneixement sanitari mitjançant articles, fulletons divulgatius i conferències a institucions mèdiques i ateneus socials. Va ser també director Casa de Maternologia de Barcelona [Casa de la Lactància, en el carrer de Valldonzella] (1903).

Soci de l'Acadèmia de Publicistes de Barcelona (1893), membre corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (1894). Obtení el premi Dr. Mascaró de l'Acadèmia del Cos Mèdic Municipal pel treball "Condiciones que debe reunir una buena nodriza" (1900). Va ser vicepresident de la junta de govern del Col·legi de Metges de Barcelona quan el presidia Antoni Bartomeus (1909).

Casat amb Margarida Mauri Gibert (1874) i van tenir quatre fills (dos metges: Ignasi i Joaquim de Llorens Mauri). Home culte i ben relacionat socialment, és metge del Liceu (1903). Anys abans, va atendre els ferits de l'explosió de la Bomba del Liceu (1893). Va ser distingit Cavaller de les Ordres d'Alfons XII i

d'Isabel la Catòlica a més de Comanador de l'Ordre de Jesucrist de Portugal. Obté l'honor de ser nomenat Fill adoptiu de Calaf (1898) i l'Ajuntament li dedicà un dels carrers de la població (1904).

Obra publicada:

Segle XIX

1885 - 1886

- La borrachera: estudio médico-social. Barcelona: Suc. N. Ramírez y Cia; 1885.
- Topografía médica de Seo de Urgel. Barcelona: Suc. Ramirez y Cia; 1886.

1892 - 1898

- La mendicidad en Barcelona. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1892.
- Un vicio fin de siglo: el morfinismo. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1894.
- El morfinismo por el Dr. Ignacio de Llorens [La Vanguardia; 30 agost 1894]
- Aparato digestivo... trastornos que produce el hábito de la morfina... [La Vanguardia; 30 agost 1894]
- Higiene de las escuelas destinadas a la primera enseñanza. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1895.
- Enfermedad fin de siglo: el nerviosismo. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1896.
- Necrología del Dr. D. José M. Truillet y Teixidor. Boletín del Colegio Oficial de Médicos de la Provincia de Barcelona; 1898;8:317-21.

Segle XX

1900 - 1913

- Lactancia de los recién nacidos. Memòria. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1900.
- Cartilla popular para la profilaxis de la tuberculosis. Premiada accésit. Barcelona: Casa Provincial de la Caridad; 1900.
- La tuberculosis en Barcelona. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1900. <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000048240&page=1>
- Topografía médica de Calaf. Barcelona: Elzeviriana de Borrás y Mestres; 1904.
- Unos cuantos botarates. Barcelona: Casa Provincial de Caridad; 1913.

L'OBRA REEDITADA¹

ESTUDI GENERAL DE TOPOGRAFIA

Història de Calaf

De la història de Calaf que ens escriu el Dr. Llorens, transcriu tan sols els tòpics més importants.

Fent esment de Gregorio Argaix, atribueix el nom de Calaf a la Colònia romana del 185 aC amb el nom del seu administrador: Cayo Calaphuxnio Pisón. També ens fa saber que no era la població més important de La Segarra, perquè la capital era Prats de Rei. Escriu que “Era una villorrio que no empezó a desarrollarse hasta mediados del siglo XI y especialmente en el siglo XVII en que sobrepujó a Prats de Rey”.

Del segle XI fa referència a la mort, el 1010, d'un bisbe de Vic en el castell de Calaf i de la fundació del Priorat i Església Col·legiata Regular. Aquesta segons un document imprès a Manresa el 1767 i signat pel Dr. Francisco Argullol. Explica els fets a partir de l'alliberament dels sarraïns.

Del segle XIV descriu privilegis atorgats a la població per l'Excma. Sra. Beatriu, escrits en pergamí i signats davant de notari.

Del segle XVII explica l'epidèmia de pesta bubònica, detectada a primers de gener de 1651, per la qual van morir 413 persones en 10 mesos (3/4 parts de la població). Tot i la mortaldat va ser de poca durada i en agraïment van construir Ermita de Sant Sebastià.

Del segle XVIII ens diu que Calaf va deixar de ser important i relata el personal sanitari. Segons el cadastre de 1716 estava format per:

Dos doctors en medicina, que guanyaven 190 lliures entre tots a més de la utilitat de les seves terres.

Tres apotecaris que obtenien 150 lliures més 30 de treballar la cera.

Tres cirurgians que junts rebien només 20 lliures.

Amb aquestes quantitats es pot percebre el baix nivell de categoria en el que es tenia la cirurgia en aquells anys. Al final torna a fer esment de la significació de la vila “Dejó de ser Calaf un lugar para ser una población importante”.

Del segle XIX destaca tres fets importants: la inauguració línia de tren entre Manresa i Lleida el 1861, i la influència en el canvi del comerç per la indústria, la guerra civil (la carlinada de 1875) i la creació coral, essent-ne el director el Sr. Manuel Giralt.

1. L'obra està escrita en castellà.

Estudi Particular de Topografia

Mesografia

I. Orografia i Hidrografia

La població de Calaf està situada en el punt culminant del massís central de Catalunya, en una conca de lignit enclavada en terrenys terciaris que s'alternen amb zones de calç i argila.

El riu Anoia neix al Pou de la Morera, però no dona possibilitat d'utilització perquè circula a gran profunditat. La neu hi és minsa i només se'n veu 2 ó 3 vegades l'any en poca quantitat. Han d'aprofitar l'aigua de la pluja, amb uns 39 litres/any i més freqüents a la primavera i la tardor. D'aquesta aigua diu que és poc potable i indigesta, ja que arrossega sals, gasos i substàncies orgàniques. Esmenta també clorur de sodi, de calci i magnesi, indicis de fosfats i sulfats, òxid de ferro, iode, àcid nítric (màxim al setembre i mínim al juny) i amoníac (màxim al desembre i mínim a la tardor).

També calcula la quantitat d'aigua per persona i dia que és de 54,5 litres, distribuïts de la manera següent:

Coure aliments	3,5
Per beure	1,5
Per neteja personal	22,5
Per neteja d'estris	13,5
Per rentar roba	13,5

Atmosfera

Zona seca, lliure de muntanyes, manca d'aigües superficials, poca quantitat de flora i es veu afectada per la boira.

Composició de l'aire és bona ja que es purifica amb els canvis en l'ozó que augmenta amb les tempestes de l'estiu i per l'efecte de les descàrregues elèctriques. El vent del N.O. (vent serè) del matí i amb la brisa del mar de les tardes. La pressió baromètrica mitjana anual és de 779'28 (menor que en les zones de menys alçada). La freqüència de la respiració es fa més freqüent per tal d'equilibrar la tensió intraorgànica amb l'exterior.

La temperatura té canvis sobtats. La mitjana anual és de 9º (dades dels anys 1899-1900). Com a lloc d'estiueig: és saludable i agradable. Potser la millor de Catalunya (per l'alçada i temperatura). D'aquí que conclou amb la manca de malalties pulmonars.

Productes de la terra

Morta la vinya per la fil·loxera, a finals del segle XIX, el blat i la patata són la base de l'agricultura.

Els d'origen animal de major consum: Llet de cabra i ous. Les gallines ponen en tal quantitat que se n'envien "centenars de milers" a Barcelona, Terrassa o Sabadell.

Caça: gran quantitat de conills, llebres i perdis. Denúncia que els pagesos, amb l'excusa de ser del sometent, fan ús de les armes de foc per caçar sense llicència i en èpoques de veda".

Animals de corral: quasi totes les famílies es crien un porc i que, a més, se sacrifiquen una mitjana de 825 xais l'any a l'escorxador, en unes òptimes condicions, a excepció de la manca de microscopi o del "trocar-triquinario".

Flora i fauna

Fa un esquema exhaustiu de la flora de Calaf, amb una extensió de 28 pàgines, de la qual diu que és igual que en les altres comarques del massís central de Catalunya. En dona el nom de família, de gènere i espècie, en castellà i en català, i la divideix en diferents classes. Com exemple hi ha:

Caliciflors: Argelaga

Corol·liflors: Trumfa

Monoclamídies: Herba de la paciència

Monocotiledònies: Safrà

Muscínies: Llot

Talamiflors: Cascall

Flora mèdica

Antiespasmòdics: Maria Lluïsa

Astringents: Codonyer

Diaforètics: Herba de la paciència

Diürètics: Julivert

Emètics: Violeta

Emmenagogs: Sabina

Incidents i expectorants: Pi Pirineu

Irritants: Matapoll

Narcòtics: Herba de St. Albert

Parasiticides: Carbasser

Purgants: Prunera

Tòxics - Neurostènics: Grébol

En relació a la fauna, descriu:

Amfibis: Salamanquesa

Artròpodes: Anèl·lids (Llombric de terra); Aràcnids (Paparres); Coleòpters (Cuca de llum); Crustacis (Porquets de St. Antoni); Dípters (Mosquit); Hemípters (Pugó de l'Olivé); Himenòpters (Abella); Insectes (Cavallets del diable); Lepidòpters (Borinot); Ortòpters (Grill); Cucs (Triquina); Plathelminths (Solitari)

Aus: Ocells (Gralla); Rapinyaires (Oliva); Trepadores (Formiguer)

Camallargs: Grulla

Coloms: Tudó

Gallines: Gall

Mamífers: Carnívors (Fura); Insectívors (Talp); Paquiderms (Ase); Quiròpters (Ratpenat); Rosegadors (Esquirol); Rumiants (Ovella)

Mol·luscs: Cargol

Ofidis: Escurçó

Sauris: Sargantana

Urbs calafina en general

La vila de Calaf té una forma de ventall japonès en el qual el mànec seria el carrer de Sant Antoni, en el centre les places de les Eres i de la Constitució, amb els seus carrers afluent, i a la vora exterior els carrers del Carme i Sant Jaume. Té unes 300 cases habitades i uns 1.400 veïns. L'aspecte general és de pobresa, la majoria de teulades tenen goteres, les portes i finestres no tanquen bé i a les cases no hi entra gaire el sol.

Vies de comunicació

Ferrocarril: Barcelona Saragossa.

Carretera: La més important: va a Pons i La Seu d'Urgell, passa per Castellfollit de Riubregós, Torà, Biosca i Sanaüja, amb un volum de trànsit de dos carruatges. La segona important: va a Igualada, passant pels Prats de Rei i Copons amb un carruatge al dia. Hi ha una altra carretera de l'Estat, en projecte, que va de Calaf a Tàrraga, amb una desviació a Pujalt.

Urbs calafina en particular

No té ni muralles ni muntanyes que la puguin protegir del vent. Fa un esquema amb els noms dels portals, carrers, places, sortides i en dona l'orientació en longitud i latitud. També dona l'alçada sobre el nivell del mar (entre els 665'29 m. de l'estació i els 701'72 m. del camí de les Eres).

Descriu també el subsol afirmant que el gran desnivell afavoreix el desguàs natural, ja que la xarxa de clavegueres està negada (els residus humans normalment van al femer). Considera correcte l'enllumenat públic, ja que es va substituir el petroli pel gas acetilè. Per escalfar-se a l'hivern, a les cases es fan servir el braser i l'estufa de carbó, i a l'escola només l'alè del alumnes. Descriu els edificis públics, com l'església de Sant Jaume, d'estil gòtic (1618).

L'hospital, annex a l'escola de les monges, no s'utilitza des de fa molts anys perquè la beneficència a domicili el supleix perfectament.

L'escola pública de nens, situada al soterrani de la Casa de la Vila, està mal ubicada i li dedica els qualificatius següents: "Mala, detestable, bochornosa, indigna de un pueblo culto y hasta me atrevo a decir, infamante y mortífera". Situa l'escola municipal de nenes en un primer pis d'una casa de la plaça de la

Constitució, però també diu que és defectuosa i impròpia per tenir-hi 60 nenes. Deixa més ben parades les escoles particulars: la de les monges, que en nombre de sis a vuit nenes, estan en un gran espai, i la particular de nens, que un digne mestre particular té a la plaça de les Eres, mal orientada però amb molt d'espai.

El cementiri està situat a uns 500 m a l'oest en un petit turó, té una bona capacitat i està ben orientat. Diu que en el segle XVIII es trobava en el Convent.

Els rentadors públics, a un quilòmetre de la vila, contigu a l'antic camí dels Prats de Rei, no tenen cap mena de condicions acceptables.

Finalitza demanant que el municipi construeixi el dipòsit de l'aigua a una alçada suficient perquè les dones hi puguin rentar dempeus.

Tot seguit hi ha quatre dibuixos, del passeig de Sant Joan (sortida de l'estació), de l'església, de la casa Mensa (l'edifici més antic) i d'unes tenalles per recollir la correspondència dels pobles afectats de pesta.

L'habitant: Caràcters estàtics i dinàmics

Describeix la indumentària, que es compon d'americana, armilla i pantalons de pana, "tejido de terciopelo de algodón muy fuerte y económico". Els qui exerceixen professions universitàries utilitzen teixits de llana i llaneta. El jaqué i la levita només es fa servir a les festes solemnes. El treballador té un vestit negre per als diumenges i la gorra i el barret han substituït la barretina. Les dones són elegants, pulcres en el vestit, en elles mateixes i en el tracte. Són diligents i amants de la seva llar. "Son agradables de verdad, lástima que la fábrica haya venido a desmejorarlas".

Hàbit exterior - Caràcter i temperament - Usos i costums - La població: Caràcters estàtics i dinàmics

Hàbit exterior. De l'aspecte personal diu que la sífilis i el raquitisme no han degenerat la raça i que no hi ha persones obeses; per això les dones poden parir amb facilitat. Els naixements superen les defuncions, hi és desconeguda la figura de la dida ("nodriza mercenària") i la virilitat es manté fins a edats avançades.

Caràcter i temperament. Predomina el caràcter limfàtic-nerviós i sanguini-nerviós. Al segarrenc li molesten la hipocresia, la pedanteria, la burla i l'insult.

Usos i costums. Homes i dones acostumen a llevar-se d'hora per anar a les fàbriques, situades als afores, a les fosques, sense haver menjat res i a canvi d'un sou misèrrim. Això fa que, sobretot les noies, tinguin tendència a l'anèmia, la congestió pulmonar i sobretot la tuberculosi, amb un pronòstic gravíssim. De la mateixa forma descriu els joves que van a la mina, al molí o al camp. Comerços a la llum d'una llàntia. Grups de veïns a les places i alguna dona anant o sortint de missa. Dimarts i dissabtes, més animació pel mercat. Treballen tota la setmana i no es permeten cap despesa supèrflua. Els dies festius van al barber, a "pelar la pava" els joves, a missa els grans, i tots plegats, després de dinar, al cafè d'en Felipet o a la Unió Calafinenca, a jugar a la manilla, al tresillo o al burro. A les 7 de la tarda al ball que dura fins a les 9 i, en el cas d'alguns dies festius (Pasqua

i Festa Major), fins a la matinada. Caramelles amb rondalles de l'Ignasi de l'Armenter, versos de Manuel Giralt o de Candi Closa i cantarelles d'altres autors, com Enric de la Molgosa o Jaumet de l'Arnabal. Festa major a mitjans setembre - Santa Calamanda, patrona de Calaf. Les joves que tenen cura de l'altar d'aquesta santa poden esdevenir priores, a les quals s'acompanya fins a casa al so de la música, i tenen lloc preferent a la processó de la tarda. Sortint d'ofici es feia el ball anomenat metradansa, que obria precisament la priora. També parla del ball de disfresses de carnaval. Explica que, fins fa poc, Calaf tenia el Cor Calafinenc, amb una gran afició a la música sacra. També diu que tenien una mútua anomenada de Santa Calamanda que, per una mòdica quantitat mensual, atenia les malalties dels seus associats. També fa esment del Jocs Florals que es van celebrar el mes d'agost de 1903.

La població: Caràcters estàtics i dinàmics. 20 de gener de 1901 / Dades comparades amb la Península i Europa. Cens: 1.399 / 21 a 60 anys (major percentatge) la majoria solters. Professions (amb el nombre de persones que les exerceixen): la majoria propietaris, seguits dels esparidenyers, comerciants, paletes i sabaters. La majoria sap llegir i escriure. Percentatge de morts segons el mes de l'any i segons l'edat.

Patologia

Afeccions de l'aparell digestiu (15%): enteritis i colibacilosis.

Anèmia i cloroanèmia: malaltia de quasi totes les noies adolescents que van a la fàbrica.

Gastropaties: molt freqüents. Dispèpsies i gastràlgies.

Malalties de l'aparell circulatori (19'68%): arterioesclerosi dels vells, endocarditis reumàtiques, moltes vegades degudes a la boira freda de l'hivern.

Malalties de l'aparell respiratori (27'40%): bronquitis: freqüent a totes les edats; pulmonia: en la seva etiologia s'hi troba un refredament, que podria ser pel temps o per l'alta pressió atmosfèrica. A l'autor li crida l'atenció que les malalties més freqüents siguin les de l'aparell respiratori, ja que Calaf sembla gaudir d'un clima prou sa.

Malalties infectocontagioses: Tuberculosi apareguda a partir de 1895, a causa de l'aparició de fàbriques amb telers mecànics. El major nombre de defuncions correspon a les dones. Propagació de malalties infeccioses. En algunes epidèmies de verola la importació es feia en les fires i mercats i la propagació en els balls. Xarampió: es contagia a l'escola. Tifoides: deguda al trasllat dels dipòsits de les comunes al camp com a adob.

Neurosis: poc freqüents. Només alguna angina de pit i poques epilèpsies.

Raquitisme: poc. Pocs geperuts ni parts distòcics.

Terapèutica

Critica l'intrusisme dient que la ignorància és el sosteniment del curanderisme, i els de Calaf anaven a una curandera d'una població veïna.

La seva recomanació és que l'aigua, el sol i l'aire són tres elements naturals de guarició i preservació de moltes malalties i la hidroteràpia perquè subministra mitjans racionals per l'acció fisiològica de l'aigua freda: Refredats (com a inici de la pneumònia). Es podia aplicar per immersió o per aplicació de draps mols, sobretot quan hi havia febre.

Malalties de l'aparell circulatori, del sistema nerviós, i per a la tuberculosi, s'haurien de destruir els esputs i millorar les males condicions de treball a les fàbriques.

Esbós social de Calaf

Autoritat municipal: alcalde, 2 tinents d'alcalde, 1 síndic, 5 regidors, 1 secretari ("inteligente secretario que no cobra los honorarios que compensen el ímprobo trabajo que tiene confiado")

Autoritat judicial: 1 jutge i 1 fiscal ("poco tienen que hacer")

Guàrdia civil: 1 sergent i 5 guàrdies.

Carabiners: 1 cap i 4 individus ("cura d'evitar el contraban")

Sometent: 1 sots cap i 60 membres ("mala organització")

Autoritat eclesiàstica: 1 prior, ecònom de la parròquia de Sant Jaume, 2 vicaris i alguns beneficiats.

Religió: La majoria catòlics.

Indústries: mines de carbó, fàbrica de ciment, fàbrica de mocadors de seda, fàbrica de totxos, fàbrica d'espardenyes.

Malalties socials: Criminalitat, en els últims vint-i-cinc anys no hi ha hagut cap sentència condemnatòria de fets punibles i el qualifica de poble model. La prostitució i la mendicitat no hi existeixen. Vícis: no hi ha borratxeres i poca addicció al joc.

I acaba dient: "En Calaf las malas pasiones no tienen adeptos fervientes y de ahí procede su honrada hidalguía y su relativo bienestar".

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Calbet JM, Corbella J. Diccionari biogràfic de metges catalans. Barcelona: Fund. Salvador Vives Casajuana. Seminari Pere Mata. 1981.1983.

Llorens Gallard I. Topografía médica de Calaf. Barcelona: Manuscrit RAMC, 1903. Arm S. Caixa VII. Núm 2.

Llorens y Gallard, Ignacio de; Topografía médica de Calaf (Ed. facsimil) Barcelona. Imp. Elzeviriana de Borrás y Mestres. 1904

Ustrell JM. Les topografies mèdiques de l'Anoia. Revista d'Igualada. 2002;(10):17-35.

Vallribera P. Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Barcelona: PPU, 2000.

Galeria de Metges Catalans. www.galeriametges.cat/